

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Primera part. Capítols 11-15

Jo l'hi vaig portar

A la Cèl·lula encara vaig rebre un altre cop de telèfon important i no cal dir la incomoditat que em produïa el fet que allò que havia de ser un refugi secret semblés una sala de conferències.

Aquella vegada el meu interlocutor era una persona impensable, el senyor Ricard Coll i Serra, el nostre mestre de dibuix i d'història de Catalunya a l'Escola Catalana Mossèn Cinto, que feia una pila d'anys que no reveia. Durant molts cursos vaig ser el més aviciat dels seus deixebles, de la qual cosa havia derivat forta tendresa, un component de la qual era l'agraïment i un altre, és clar, que m'hagués ensenyat a dibuixar i a entendre una mica la grossa meravella que és el nostre passat.

—Saps qui em vol veure, Pere? El senyor Coll.

—De debò? Què té?

—Per telèfon no m'ho ha dit. Però la veu delatava que li'n passa alguna de grossa.

—Pobre senyor Coll! Què deu tenir? Deu ser molt gran, oi? Ja ho era a l'escola, quan ens feia dibuixar el seu gos.

—El «Titus».

—Es quedava immòbil tota la classe, aguantant una molla de pa damunt el nas i si el senyor Coll t'autoritzava —era un regal que feia a aquells que s'havien portat bé— et deixava dir «Titus, va!» i el gos feia saltar cap amunt el tros de pa, el tomava i se'l menjava.

—M'agrada que te'n recordis, Pere! Li ho diré.

—Abraça'l de part meva.

Ens vam trobar en un cafè del carrer de Girona, a prop del mercat de la Concepció. Vaig deixar l'Adler al passatge Pla i d'aquesta manera, a peu, solament havia de travessar el carrer. Si a l'escola el senyor Coll ja era una persona gran, ara s'havia tornat un venerable decrepit, prim i tremolós, malgrat que una bona part del balbuç no era deguda als anys sinó a l'emoció. Traslalsat, em va relatar, entre sanglots que no feia res per contenir o dissimular, una història esbalaïdora. Ho va fer en veu baixa, gairebé inaudible, i pel damunt de les gruixudes ulleres mirava si la dona del taulell no tafanejava. Havien agafat un altre mestre de Mossèn Cinto, el senyor Josep Roca, que havien confós amb un germà seu, sacerdot. L'havien tancat en una «presó» de Gràcia i l'home sabia que només en sortiria quan el duguessin a allò tan sòrdid que en deien el «passeig».

El tenien a la rebotiga d'un petit establiment desafectat. Els seus quatre guardians romanien a la part que donava al carrer, en aquella secció que hauria estat veritablement la botiga. Els havia vistos per darrer cop a les sis de la tarda, quan li havien entrat l'esquemàtic sopar.

Aquella nit bevien, jugaven el dòmino i xalaven de valent. El senyor Roca pensava que ho feien per tal d'agafar força de cara a la feina que a la matinada els pertocava de realitzar. El nostre mestre tenia l'orella enganxada a la porta i més tard ens va dir que posava en el quefer una estranya golafreria, convençut que aquells eren els darrers instants de la seva vida (sensació que jo mateix, posteriorment, hauria d'experimentar diverses vegades) i en volia tenir una consciència ben clara. Els patrullers havien begut molt i aviat els havia retuts la son. Ara roncaven sorollosament. El senyor Roca calculava que devien ser entre les tres i les quatre de la matinada i va romandre llarga estona escoltant a través de la porta. Va pensar que potser aquells quatre homes només custodiaven la «presó» i que possiblement n'arribarien uns altres que serien els executors.

A la rebotiga —la seva cel·la, doncs— hi havia una única cadira i la va atansar a la porta, s'hi va enfilem silenciosament i va mirar per la tarja. Hi havia una sola bombeta encesa i nua, que li quedava exactament a l'altura dels ulls, i al cap de l'estona que li va caldre per a desafiar l'enlluernament va veure com els seus guardians dormien damunt unes màrfegues que hi havia esteses al sòl.

Com que el senyor Roca es donava per mort va pensar que, fet i fet, valia la pena d'arriscar-se: el sí ja el tenia! Res no li podia passar que fos pitjor que allò que ja s'apropava. Va obrir cautelosament la tarja, es va arrapar al bastigi travesser de la porta, va fer contracció i va reeixir a quedar-hi a cavall, tot encongít. Va restar una estona en silenci, atent a contenir el seu panteix, expectant. Els homes no s'havien despertat i es va despenjar felinament per l'altre costat de la porta. (La grossa clau de ferro posada al pany li va fer una mica d'esglaó.) Va passar entre els torrats adormits i va obrir la petita porta-vidriera que donava a l'exterior. Va arrencar a córrer per uns carrers de Gràcia que no reconeixia, fins que va arribar a la part alta de l'Eixample. Va pensar assenyadament que cridaria menys l'atenció si en comptes de córrer caminava sense pressa, malgrat que en aquella hora no circulava ningú, i va alentir el pas. Va arribar a un carrer que li va semblar el Torrent de l'Olla i de seguida era al capdamunt del carrer de Girona. Aleshores va recordar que per aquells topants vivia el senyor Coll (tot això que relato m'ho va explicar el mateix senyor Josep Roca) i, entre les travessies de Mallorca i València, li va semblar que era en una d'aquelles cases, baixant cap a mar a la dreta. La porta que li va fer l'efecte que era la de cal senyor Coll era tancada i es va arrecerar damunt el llindar, tan arraconat com podia. Al cap d'una estona va sortir una dona que es va esglaiar amb aquell home arraulit. El senyor Roca es va aixecar i li va preguntar si no vivia en aquella escala el senyor Ricard Coll i la veïna li va indicar el pis.

—I el tinc a casa, Avel·lí, i no et pots imaginar el trasbals que ens ha ocasionat. Pensa que si el descobreixen al meu pis, estem ben perduts! M'acusaran d'haver emboscat un feixista, escàpol de la justícia del poble. I en Roca no és cap feixista, Avel·lí, t'ho juro! Maten els encobridors i els encoberts! Ajuda'm!

—Però jo què hi puc fer, senyor Coll? Jo mateix estic amagat i allí on sóc no puc pas dur ningú!

—Els pares d'en Roca són pagesos i tenen la masia prop de Torelló. En Roca no vol sinó anar-hi i posar-se a treballar de seguida en la feina del camp, que coneix bé —la va deixar per fer magisteri— i d'aquesta manera passaria inadvertit. Això és el que ell vol i el que et demano, Avel·lí: que el duguis al mas de Torelló. M'han dit que tu tens amics en aquest mullader revolucionari.

—I enemics!

(No va fer gens de cas de la meva interrupció.) Va con tinuar:

—Crida'ls, demana'ls que t'ajudin i li salvareu la vida. I probablement la meva, també!

Li vaig dir que jo no podia resoldre res i que n'havia de parlar amb unes persones d'absoluta confiança, amb capacitat per a solucionar el cas, i que l'endemà li donaria una resposta definitiva i ens vam separar, quan el meu vell mestre havia iniciat un soliloqui fet amb precís i vehements recomanacions. Les meves «persones de confiança» eren, naturalment, en Romigosa i en Morató. Ara a en Romigosa el podia trobar a casa meva: hi havia dut la seva dona, la Cristina Velasco, a fi i efecte que ella, la Glòria i la Rosa es fessin companyia mútua, i hi passava totes les hores que la seva feina de patruller li deixava lliure. Un patruller d'Acció Catalana!, hi torno. I ara tinc bona informació de la pila de proeses que van dur a terme i, sobretot, de la nombrosa gent que van salvar, sovint arrencada de les mans mateixes dels botxins.

La Cristina Velasco era una noia molt bufona i l'any anterior havia estat la Reina de les Modistetes —les «llucietes»— tot un muntatge patriòtic, demagògic i publicitari que havia creat el meu amic Domènec de Bellmunt en el periodisme i Domènec Pallerola en la vida dels papers de registre civil. L'endemà a la nit vaig anar a casa i la Glòria, la Cristina i jo ens vam asseure al balcó, mentre no arribava en Toni. Era una nit clara i la Cristina cantava en veu baixa (hi tenia una traça extraordinària, amb considerable afinació i justesa en el ritme) i l'escoltàvem embadalits i ella es delectava amb la nostra admiració. Al cap d'una estona va venir l'Isotta-Fraschini, la versió imitativa del Rolls Royce feta a Itàlia, vehicle que havia tingut gelosa la Cristina durant unes setmanes, quan massa sovint sentia que el seu marit, en Morató i en Bori, sortien aquella nit amb la Isotta i ella tenia la convicció que la tal Isotta havia de ser una perduda italiana afecta a la causa republicana, probablement revolucionària i que, en conseqüència, es devia ficar al llit amb tots tres. La Cristina tenia entès que l'esmentada Isotta era negra i la desconcertava un xic que hi hagués italians de pell fosca. M'havia costat molt de convèncer-la que la Isotta no era sinó la marca d'un gran cotxe que les Patrulles havien deixat al grup d'Acció Catalana que encapçalava el seu marit.

—Ho crec perquè m'ho expliques tu! Si m'ho diguessen el Toni, el Quim o el Borinot, merda!, els contestaria.

Amb en Toni Romigosa vam quedar que duríem el senyor Roca a Torelló, i el «duríem» vol dir que el meu company considerava indispensable la meua presència, com a única possibilitat tranquil·litzadora del meu antic mestre. En Romigosa assumia l'operació i s'encarregaria de la laboriosa «mise en scène»: obtenir el «full de ruta» per a sortir de Barcelona, aconseguir roba de milicià per a disfressar el senyor Roca, treure papers falsos per a «documentar» els expedicionaris, vals per a benzina i, sobretot, armes llargues i municions per a tots plegats. (En

Guasp havia publicat un ninot a «L'Esquella» que havia fet fortuna, potser més que no cap altre dels seus, sempre plens d'enginy. Era un control de carretera i el milicià deia al conductor del cotxe deturat: «Full de ruta?» i el xofer responia: «El full de ruta ets tu!».)

Vam anar a cal senyor Coll i el senyor Roca es negava, irracionalment, a admetre que jo fos el seu ex-alumne malgrat la reiteració del senyor Coll i meva: estava literalment aterrit i jo maldava per capir com aquell home horroritzat havia estat capaç de realitzar la proesa d'evadir-se del local gracienc. Ambdues imatges seves es rebutjaven furiosament repel·lent. Assistia a l'acte de disfressar-lo amb els ulls clucs i semblava que li poséssim la mortalla.

Després, pel camí, es va asserenar una mica i a mesura que veia que ens apropàvem a Vic i que no ens havíem deturat per «picar-lo» es va tranquil·litzar completament i ens va explicar tots els detalls de la captura —els patrullers que l'havien detingut mai no van voler creure que la coroneta pelada fos calbesa, sinó tonsura—, l'empresonament i la fuga. Ens van deturar desenes de controls i els nostres papers servien; probablement haurien esdevingut inútils si haguessin observat aquell home del seient del darrera, demacrat i acovardit. Els altres havíem adoptat un aire perfectament funcional, de fingida displicència, com si anéssim a efectuar un acte rutinari que ens fastiguejava a l'engròs i vam comprovar una pila de vegades que feia de bon creure.

Vam deixar el senyor Roca a la masia, amb els seus pares —ja molt vellets— enormement esbalaïts. Van acordar que immediatament es vestiria amb la seva roba camperola i que a partir de l'endemà ajudaria de debò son pare en la feina del mas: feia justament dos dies que havia plegat el mosso!

El final és trist. Ningú no havia previst allò que va passar: que el

comitè local, estranyat d'aquell nou home que hi havia al Mas Roca, fes unes indagacions. La CNT havia muntat un bon aparell i aviat va escatir qui era el pretès aixafaterrossos: un capellà camuflat, evadit d'una cel·la barcelonina de l'organització. El van afusellar a l'era, davant els seus pares. El senyor Coll m'ho va relatar entre sanglots, tot ell cargolat pel sentiment de culpabilitat:

—Si en comptes de venir-te a buscar me l'hagués quedat a casa, mai no li hauria passat res! Ningú no hauria sabut mai que jo el tenia, ningú!

—Qui sap, senyor Coll! Algun veí esporuguit i amb ganes de fer mèrits, o la persona més impensada, podien haver ocasionat el daltabaix. No cal que tragineu una càrrega de responsabilitat que no us pertoca, senyor Coll! Vós —i jo, i tots nosaltres— volíem ajudar el senyor Roca. Ja l'han mort, ja es poden estarrufar per la gesta!

—Convençuts que han afusellat un capellà! Pobre Roca!

Un altre ex-alumne de l'Escola Catalana Mossèn Cinto, establert a Manlleu, s'havia assabentat del fet i havia baixat a Barcelona a explicar-ho al senyor Coll. El senyor Roca pare, desfet literalment, li havia dit que el seu fill Josep havia passat uns dies a ca l'antic mestre de dibuix.

—Tinc una por tremenda pels pares del senyor Roca! No e s refaran del cop! —havia dit en Bassols al senyor Coll. El meu mestre s'havia encreuat de braços damunt la taula de marbre del bar del carrer de Girona, havia deixat caure el cap damunt aquell coixí i sanglotava en silenci.

I jo em preguntava si en Bassols no s'hauria adonat que amb aquell tèrbol relat potser sentenciava el senyor Coll.

«Ara et toca a tu»

M'ho va dir en Víctor Colomer al Casal Carles Marx, un dia que hi havia anat a parlar amb ell respecte a alguna cosa de «L'Esquella de la Torratxa».

—Fóra una bona astúcia que no circulessis durant unes setmanes. De bones a primeres, hauria de desaparèixer del setmanari la teva signatura i tu mateix no hauries de treure el nas per la Cèl·lula. Caldria causar la impressió que havies guillat, a l'estranger preferentment. Et volen caçar i si bades una mica ho aconseguiran. I nosaltres no hi podem fer res.

—M'apunto a la Columna Estivill-Del Barrio-Trueba i que em vinguin a buscar al front!

—Fóra una idea collonuda... si hi arribaves. Però d'això ja no n'estic tan segur.

—Que el PSUC no m'hi podria dur en blindat?

—Fes-hi tota la conya que vulguis, però jo et parlo seriosament!

—I jo també, home!

—Creus que em podré prendre això com a conversa seriosa? T'estic plantejant un problema viu, autèntic i actual, i em surts amb una ximpleria! Parlo d'evitar que t'estossin com un conill i proposes d'anar-te'n al front, un indret on el nombre de perills és molt més gros! Mirava de fer-te entendre que aquí, fent la teva feina, ens ets útil i només volia estudiar la fórmula per tal que poguessis continuar fent-la amb un mínim de garanties.

—Fas molt de drama, Víctor!

Se servia d'un to taxatiu i no era cap novetat: en Víctor Colomer

detestava la superficialitat, si més no quan ell trobava prou seriós l'afer que hom debatia. Em va fer canviar d'actitud amb un rotund:

—Jo mai no parlo per parlar!

—En canvi jo me'n faig tips —vaig aventurar amb sinceritat.

—Algun dia t'escarmentaràs —va concloure profèticament.

Quan més tard ho comentava amb els companys de la Cèl·lula, tots van coincidir que en Colomer no era home de facècies i que, a ben segur, sabia més coses que no deia. Mentiria si digués que entre tots m'havien fet agafar por i en canvi he d'aclarir que reeixien a fer-me conscient d'alguna cosa que jo menystenia d'una manera massa reiterada. Aquella nit me'n vaig anar a dormir a casa amb ganes de parlar una estona amb l'Antoni Romigosa si l'hi trobava o deixar-li amb la Cristina o les meves germanes l'encàrrec que volia veure'l. Altra vegada vam fer una llarga sessió de balcó i jo vaig xalar a fons amb la vacuïtat de la nostra «llucieta» domèstica, que sense cap mena d'inhibició em ponderava a cau d'orella la monumentalitat del penis d'en Romigosa, cas que jo mateix havia descobert d'esquitllentes a les dutxes dels banys de Sant Sebastià amb el subsegüent ai! al cor de pensar com devia ser allò en la congestió cavernosa.

Va venir el meu company d'adolescència, vam plaguejar durant una bella estona i, al capdavant, li vaig explicar la meva conversa amb en Víctor Colomer. Ell, home d'Acció Catalana per convicció profunda, detestava tots els altres partits polítics i guaitava des del cim de la peanya, amb un esbós de somriure mofeta, allò que ell qualificava de vel·leïtat, cada cop que esmentava la meva afiliació al PSUC. Però aquell cop va admetre a ulls clucs la possibilitat que en Colomer tingués raó i es va comprometre a fer de seguida alguna cosa. De seguida vull dir llavors mateix. Des del balcó el vam veure com travessava apressat la placeta dels

carrers de Tamarit i de Rocafort: anava a peu puix que l'Isotta havia vingut a deixar-lo, se n'havia anat i tornaria l'endemà matí. Havíem bescanviat un curt diàleg final:

—No vols que et dugui a alguna banda?

—Tu queda't aquí.

—Agafa el meu cotxe.

—Merda! Ja és hora que hi calis foc: tot déu el coneix! I tu, fent el burro, el duus d'una banda a l'altra!

Aquella mateixa matinada em va venir a cercar i em van amagar al local d'Acció Catalana, a la Gran Via, amb la qual cosa revelaven una bona dosi d'enginy: era el darrer lloc on m'haurien anat a cercar! El meu Adler va quedar estacionat davant de casa i ja mai més no el vaig reveure. Em van traslladar amb el llegendari Isotta-Fraschini i em van fer anar a la part posterior del pis, a una estança prodigiosament arranjada —en qüestió d'hores!— traduïda en un dormitori que donava a la galeria la meitat dreta de la qual havia estat transformada —d'això ja feia temps— en cambra de bany. Fóra cruel que ara fes broma respecte a aquella setmana i mitja a tota pensió al pis de la Gran Via de les Corts Catalanes, puix que la intenció dominant no podia ser ni més lloable ni més afalagadora. Però tampoc no em veig amb cor de silenciar l'espantós canemàs tragicòmic. Aquella bona gent es desvivia per tractar-me regaladament i —ai las!, que no se n'adonaven!— molt sovint tenia la sensació de ser un condemnat a mort al qual hom vol satisfer els darrers desigs com si fos un manament sagrat. Les compassives dames d'Acció Catalana em feien suèters i bufandes —érem a ple estiu!— i m'ho haurien donat tot, tot potser amb l'excepció de ficar-se al llit amb mi, per una noció de principis que elles tenien molt més diàfana que jo. De tota manera, un dissabte a la nit, en comptes de jugar col·lectivament a la mona, van desaparèixer plenes de

misteri i uns socis em van portar una meuca que feia una horrible cara de carrer de les Tàpies. Quina manera de profanar aquella santa casa! Abominable! Tot: el gest, la pobra maturranga i l'absurda idea que jo fóra capaç de cohabitar-hi amb un grapat de senyors esperant a l'altra banda de la porta.

Quan em va venir a veure el Conseller de Cultura, el meu honorable amic Ventura Gassol, jo passava per unes hores de profunda depressió fins aleshores inconeguda i devia ser la primera manifestació de la claustrofòbia. Em va dir que ni ell ni la Generalitat no em podien donar la protecció que em calia: havia d'anar a França. (Ell mateix ho faria em sembla que el mes d'octubre o novembre.)

—Ho tenim tot preparat. Et deixarem a la frontera i a París aniràs a l'oficina comercial de l'ambaixada de la República i ells s'encarregaran d'allotjar-te, d'alimentar-te, et donaran una mica d'«argent de poche» —no gaire— i t'hi quedaràs fins que les coses d'aquí no caminin per uns altres viaranys. Estarem en contacte molt freqüent i de seguida que hi hagi l'oportunitat, ens tornarem a reunir. Déu faci que aquest dia no trigui massa!

Era evident que ja no calia afegir res més i ens vam abraçar i besar a cada galta, amb efusió autèntica. L'endemà passat ja m'havia fet arribar el passaport amb el visat francès i la «permission de séjour», uns fulls de paper amb unes adreces mecanografiades, mitja dotzena de cartes dins sengles sobres oberts i un altre sobre amb uns quants bitllets de banc francesos.

Em van venir a cercar l'endemà i, talment com si hom volgués satisfer aquell infantilisme meu envers l'espectacularitat cinematogràfica, havien organitzat un desplegament tanmateix aparatós. Anàvem tres o quatre cotxes però no en caravana, sinó amb distància entre els uns i els altres, per tal que no delatessin cap tipus de conducció especial. Jo, ben entès, en el d'en Romigosa i en Morató guiat per en Bori i dels altres només havia

reconegut un policia de la Generalitat del qual no sabia ni el nom. Tothora vam circular per carreteres secundàries, sovint fent unes marrades considerables; ens vam deturar per fer un mos en un cafè de poble que no vaig identificar i, pels volts de les cinc de la tarda, érem a Llançà. Allí es va desfer la comitiva: els cotxes d'escorta se'n van anar i a l'estació del tren vam quedar els quatre amics.

En Pere, la Rosa i llurs fills estiuegen, des de fa ja molts anys, a Llançà. Els meus nebots Glòria Calders i Pere Marcet hi tenen contractat un pis, no sé si tot l'any però sí —d'això n'estic segur— els estius. La Lluïsa i jo hi hem anat diverses vegades i sempre ho hem passat estupendament. La meva germana i el meu cunyat cada cop han pogut arranjar el nostre allotjament i han assolit una bona cambra en un hotel de la platja on, si la meva dona i jo haguéssim arribat pel nostre compte, ens haurien dit que era ple. La vila de Llançà se sent justament honorada amb la presència estiuenca del gran escriptor —el batlle el va a saludar de seguida que en Pere arriba a cal seu gendre— i, doncs, potser ja no cal que afegeixi res més si vull fer entenedor el predicament que, també per aquells verals de l'Alt Empordà, té el meu cunyat.

La primera vegada que la Lluïsa i jo vam anar a passar uns dies amb la tribu caldersiana a Llançà vam fer el viatge amb el nostre cotxe i de seguida que ens havíem instal·lat a l'hotel vaig voler anar, tot sol, cap a l'estació. Tenia ganes de reconstruir en la memòria aquella estada anterior, però era cosa certa que l'actual Llançà no col·laborava gens ni mica a esperonar records: ha sofert un canvi total i ja no existeix aquell poblet mariner que jo duia esgrafiat en el cervell des de feia mig segle. És clar: si s'hagués deturat hauria retrocedit! Per això no el podia retrobar entre els xalets, les discoteques, les botigues de vídeo, els edificis de cinc i sis pisos, els supermercats i la promiscuïtat d'establiments que venen gènere de cara al turisme, idèntics — sospito que en el fons i, àdhuc, en bona part de la forma— als

que trobes al Pireu, a Bangkok, a Singapur, a Taxco, a Honolulu o a la Plaza del Silencio de Caracas, que és l'indret més sorollós d'aquest món i que amb el nom posa de manifest tota l'enorme ironia veneçolana.

No voleu res per a París?

Torno a l'any 1936 i renuncio, per ara, a divagar. A l'estació del tren hi havia un únic ferroviari, més aviat malhumorat, al qual, segons que vam veure aviat, treia notablement de polleguera qualsevol mena de consulta que hom li fes, sobretot si era amb referència al moviment dels combois. La notícia més concreta respecte al tren que havia de passar per Llançà cap a Portbou era que qui sap quan arribaria i —aneu a saber, vatua el món!— si tanmateix vindria i, sobretot, si no passaria de llarg. «Puede que sí, puede que no, pero lo más probable es que quién sabe», que diuen a Mèxic.

En Bori s'havia enfurit de valent i, durant una bona estona, va semblar que volia trencar la cara d'aquell infeliç funcionari com si colpís el plexe aòrtic de la companyia MZA. En Morató li va dir:

—No siguis ximple i deixa'l estar! Si potser només és un guardaagulles ascendit, macasuncony, i prou feina té a moure's!

Vam anar a un bar que hi havia a prop de l'estació (que en aquella visita de retrobament que us deia no vaig poder localitzar) i jo demanava a en Toni i a en Quim que se n'anessin cap a Barcelona, que jo em quedaria a dormir per allí —pensava en un banc de la sala d'espera de l'estació—, però els meus companys s'hi van negar en rodó. En Bori era partidari d'agafar el cotxe en havent sopat i anar a Figueres i a la Jonquera i deixar-me al Portús, en terra oficialment francesa. Però l'Antoni Romigosa i

Company, més ben informat i responsabilitzat com a cap de l'operació de la meva sortida s'hi oposava amb diversos arguments inconsistents, fins que en va treure un d'inobjectable:

—La garantia de la seguretat pel que fa al teu pas cap a França consisteix a fer-te entrar per Portbou «amb tren» i aquesta és una premissa incontrovertible. Forma part de les instruccions rebudes i nosaltres estem incapacitats per a alterar-les. A Portbou en Serra-Garcés es farà càrrec de tu i ell sap que t'ha de recollir en el tren que ve de Barcelona. En Bori toca el bombo amb els seus projectes.

—El concertista de bombo ets tu —va tallar en Bori, exasperat—. Amb aquests aires de capità manaia que gastes! Explica'ns les coses tal com siguin, digues quines instruccions tens, i no fotis misteris amb els teus companys! Perquè som companys, oi?

—Sobretot en Toni —vaig dir, al·ludint al seu segon cognom, però no els vaig fer ni somriure.

Vam parlar de la possibilitat que un d'ells i jo anéssim a una fonda que no fos massa lluny i hi dormíssim vestits, per tal de saltar del llit i córrer cap a l'estació de seguida que hagués arribat el tren; els altres dos farien guàrdia a l'andana. Però no hi havia cap fonda amb cambra disponible prou a la vora ni amb garantia que l'encarregat no se n'anés al comitè local a xerrar que havien arribat hostes sospitosos i que es veia que volien fugir cap a França. Vaig oferir de quedar-me tot sol a l'estació, fer una becaina assegut al banc i enfilat-me al tren quan arribés.

—No et puc deixar fins que no hi siguis a dalt —va fer el Toni—. El Conseller m'ha encarregat que l'informés quan això fos fet i no puc pas anar-hi i dir-li que «em sembla» que ja has agafat el tren. Cal que ens quedem aquí. I també cal que no perdem de vista aquest ferroviari i vigilem la gent amb qui parla. I tu —va dir ara a en Bori, acarant-s'hi amb ferocitat—, fes-me el fotut obsequi de

fotre't la llengua al cul i de no agafar aires de víctima i acusar-me que faig misteri amb els companys. Què vols que faci, ximple de punyetes? ¿Que convoqui els veïns i surti al balcó de l'Ajuntament i expliqui als ciutadans de Llançà que el Tísner fot el camp cap a França per veure si els de la FAI no el piquen? Ja hauries hagut d'adonar-te que, quan he de parlar de segons què, abans comprovo que no hi hagi ningú a la vora que ens pugui escoltar i, per precaució, parlo en veu ben baixa.

La sala d'espera era una petita estança amb la taquilla i un banc esmaltat de color verd en el qual cabien quatre o cinc persones. El cap de la nostra expedició va ordenar:

—Ajeu-te, Tísner, i dorm. Nosaltres ja claparem en el viatge de tornada. Conduïrem per torns. Jo guiaré fins a Girona i allí tu, Quim, agafaràs el volant. Tu, Bori, dormiràs tot el camí: ets el qui estàs més cansat. I més nerviós, què cony!

No vaig dormir, és clar. La meva son és molt voluble i mai no ve quan la crido i encara menys quan ho ordena en Romigosa. De tota manera vaig fer veure que m'havia endormiscat i vaig aconseguir que callessin. Fumaven en silenci, asseguts al llindar de la sala d'espera, de cara a la via. El tren va arribar a quarts de cinc de la matinada i el guardaagulles ascendit va eixir de no sé quin forat, apujant-se les calces i estrenyent-se el cinturó, amb un bandereta vermella enrotllada en un pal, que li entorpia de valent la feina de vestir-se, compassat amb els esbufecs d'una locomotora que s'atansava.

Vaig pujar i em vaig instal·lar en un vagó gairebé buit, a la banda dreta i al costat de la finestrella. El tren va arrencar a les set toques i l'Antoni Romigosa, en Joaquim Morató i en Ramon Bori van romandre impertorbables a l'andana, al costat del ferroviari amb el qual, a hores d'ara, em semblava que ja s'havien fet amics.

Era un tren que devia anar a deu quilòmetres per hora en els seus moments estel·lars. ¿Quants n'hi ha, de Llançà a Portbou? Vuit, deu a tot estirar, per la via. (Per carretera n'hi deu haver gairebé el doble, amb tota aquella pila de revolts, pujades i baixades.) Ens vam deturar un munt de vegades —moltes, les més llargues, dins els túnels—, sense que mai cap ànima caritativa donés una explicació al parell de dotzenes de lassos passatgers que el comboi traginava. A quarts de deu del matí vam fer parada a Colera.

Colera! Vaig llegir el nom de l'estació i el cor em va fer un salt: Colera era el poble de la Pita. I Pita, així, sense flanquejar el nom amb cometes o escrivint-lo en cursiva, malgrat que sigui un hipocorístic en una llengua que no és la meva. Per unes raons que ignoro, que potser jauen en algun subconscient i que ara trobo complicadíssim d'esbrinar. Però la Pita és la Pita, com en Quim i en Toni són en Quim i en Toni, i assumeixo l'arbitrarietat —ni inventada ni establerta per mi— que fa que una noia nord-empordanesa, catalaníssima de soca-rel, fos la Pita i no la Fina, la Josefina, la Pepeta o fins i tot la Pepis, si us escau. No: la Pita i prou.

La Pita havia estat el gran amor infantil i va senyorejar la meva imaginació dels vuit als dotze anys. En devia tenir setze quan l'havia vista per darrer cop, atònit davant aquella nena transformada en una adolescent desimbolta i graciosa, mestressa d'uns cabells negres al cim d'un físic seductor i amb el pèl de coqueteria derivat de qui té consciència d'allò que projecta. Era a l'andana de l'estació i feia com cada dia: anar a veure l'arribada i la sortida dels trens de Barcelona, l'única autèntica distracció seva, segons que em va explicar. La vaig reconèixer immediatament perquè la vivacitat dels seus ulls era inconfusible, espurnes damunt un nas deliciosament arromangat. Ara era una senyora gran —quina barra! tenia vint-i-tres anys!— i l'acompanyaven els seus tres menuts, fets un regalim de mocs pertot arreu.

—Pita! —vaig cridar des de la finestrella. Em va identificar a l'instant, sense ni una mil·lèsima de segon de titubeig. Va fer:

—Avel·linet!

(Vaig arrossegar el sinistre diminutiu durant molts anys.)

—Que no baixes? Fa una parada de cinc o sis hores!

Li vaig donar un farcellet per la finestrella i quan va veure que anava a baixar la maleta del prestatge em va dir:

—La hi pots deixar tranquil·lament, no tinguis pas por que ningú te la toqui!

(És clar: ves qui s'arrisca, si l'estació següent és la duana!)

Ens vam estrènyer en una forta abraçada i un dels infants mocallosos em va estirar l'americana i em va cridar —en espanyol— que no fes mal a sa mare. La Pita li va dir, en català, que érem amics i que ens estimàvem molt i el nen ho va acceptar amb la mateixa indiferència que suara havia fet servir per defensar sa mare, un gest simplement mecànic.

Vam anar a seure a la platja, admès que el nom sigui vàlid per a designar una rosta franja de còdols. Mai més no he tornat a Colera i no sé pas si encara avui és com era l'any 1936, una tira estreta en pendent i mal empedrada per acabar-ho d'adobar. Però tenia la Pita que la feia formidable. Ens vam asseure damunt el pedregam agressiu i els nens —collita de tres anys seguits— rondaven pel voltant nostre. Em va explicar que feia quatre anys que era casada amb un carrabiner espanyol i que en aquell moment el seu home, en Paco, era a la duana de Portbou en servei.

—És un gran xicot —em va dir. No m'ha fet més criatures per falta material de temps. Dinem plegats, oi? A casa meva és aquí

mateix. El tren passarà hores a l'estació, ja ho veuràs. Ara el posaran a la via morta i haurà d'esperar el que baixa de Cervera, que si no hi ha hagut cap problema arribarà cap a migdia. Ja et pots figurar que tot això m'ho sé de memòria: no tinc cap altra distracció.

—I en Paco? —vaig preguntar amb una pinçacieta de gelosia irracional. La Pita va fer com si no m'hagués sentit. En canvi em va entendre perfectament quan li vaig dir que no em podia quedar i que calia que me n'anés. Em va dir formulàriament:

—Mare meva, quina pressa! T'empaiten o què? va afegir—: A la tarda hi ha un altre tren. Portbou és aquí mateix, a tocar. Nosaltres sempre hi anem a peu. L'única cosa empipadora és el Puig Pelat, però hi ha una pila de dreces.

—Sí, Pita, és clar que sí. Però hauria d'anar al tren i baixar la maleta. I l'hauria de tragar Puig Pelat amunt i avall!

De sobte em vaig adonar que entre la Pita de la meva infància i aquella altra noia que ara seia al meu costat, atenta simultàniament a la meva presència i a les tombarelles dels seus tres marrecs, hi havia un abisme que no era pas fet exclusivament d'anys, de Paco i de criatures, sinó d'una pila de coses més, que ara s'amuntegaven indestruïbles davant els meus ulls. Vaig reflexionar de pressa i vaig tenir clara consciència que mal que deixés escapar aquell tren i quinze més no trindria temps d'examinar amb la meva estimada infantil tot allò esdevingut i inexorablement distanciador en les quatre dimensions habitualment considerades, el temps i les tres d'espai. (Era idèntic amb el Llançà de Pere Calders i els seus respecte a aquell altre Llançà de fortuna, ambdós rigorosament autèntics però separats per una estranya profunditat incommensurable.) Li vaig explicar, simplificant-les tant com podia, les coses més importants, sovint amb relació purament tangencial respecte a nosaltres. La va colpir profundament la

notícia de la mort d'en Joan Bartrés i Jarque i l'espantosa circumstància que l'envoltava, fets que relataré als meus lectors més endavant.

Vam anar a l'andana la Pita, les seves criatures i jo, i ens vam besar de debò, per primera i darrera vegada en la vida, compartint els seus saborosos llavis de valquíria particular d'aquell guerrer inconegut del qual jo només sabia el nom tendrament abreujat. I que en comptes de guardar tenebroses grutes vigilava el túnel i la duana que jo travessaria al cap d'una estona. (O d'unes quantes hores, és clar.) Tancàvem amb un petó uns esdeveniments i una relació, que ja eren closos des de feia anys i panys. I ambdós ho sabíem i aquesta convicció havia ajuntat els nostres llavis com si fos el rescabament d'una tendresa mai no exercida, que hauria estat impròpia de les expansions infantils.

El tren va arrencar i havia romàs a Colera menys temps que no preveia la Pita. Es va posar en marxa d'hora i tard: d'hora segons el quefer dels rellotges i tard amb relació a l'estona transcorreguda des del comiat: quan ja has dit l'adéu, l'escreix es torna interminable.

A Portbou va pujar al vagó un home, en Jeroni Serra-Garcés, que jo coneixia superficialment d'un parell de vegades que ens havíem trobat a «La Publicitat». Va venir amb mi fins a Cervera, on vam canviar de tren, i ja m'havia fet costat a la duana. Es veia de seguida que tenia vara alta per aquells verals: tothom el coneixia i l'acollia amb somriures. A Cervera en Jeroni i jo ens vam acomiadar amb una sòlida encaixada. En el comboi francès vaig dormir com un teixó en comptes de capitalitzar el fet que era el primer cop que m'endinsava per aquella terra. M'havia avesat al ritme i al sotragueig de la marxa i em despertava cada cop que el tren es deturava. Em va quedar clavat al magí el nom d'una ciutat —de debò hauria de dir el rètol d'una estació, que era tot el que havia entrevist en un d'aquells esguards farcits de

somnolència— i era el de Cahors. El topònim emmagatzemat parlava d'una nit angoixosa, d'unes hores tenses i de res més. Coneixeria realment la ciutat occitana de Cahors —el correcte nom de la qual és Caors— al cap de quaranta anys. També a Caors, aquesta altra vegada, vaig anar en primer terme a l'estació ferroviària; avui sé que aquesta operació a l'encontre de l'evocació l'he feta altres cops i en diverses estacions de ferrocarril. Ara mateix, que quan escric això només fa un parell de mesos, he cercat per les andanes de San Luis Potosí, i m'he assegut en un dels seus llargs bancs i he romàs immòbil, gairebé petrificat per fora, per tal de capturar records que anaven a fer-se escàpols.

En aquells temps, els trens de Barcelona arribaven a l'estació del Quai d'Orsay. Vaig baixar emocionadíssim perquè era el primer cop que veia París també tàctilment. Era l'hora solemne d'ajeure al quiròfan de la veritat el meu francès escolar, fins aleshores posat a prova en aquella mena d'ocasions que no ve d'un pam. Me'n vaig anar al començament del rengle de taxis i vaig dir al xofer, amb una fingida displicència d'home de món:

—«Avenue Georges Cinquième, je vous en prie».

Va proferir un «où?» sanguinari, estrepitós i esborronador, que em va enrogir fins a la medul·la. A continuació, ple de perfídia, amb l'afany d'esprémer tot el suc de la víctima, va adoptar un aire humilment hipòcrita i em va demanar que li expliqués on era aquella avinguda Georges Cinquè perquè ell mai no l'havia sentida anomenar. Li vaig replicar, ofès, que allò era un problema seu, que el taxista era ell i se suposava que havia de conèixer els carrers de la ciutat on es guanyava la vida. Em va sortir tot d'una tirada i ben frasejat, amb una dicció que dintre meu sonava com a plena de solvència. Em va entendre perfectament i ho vaig empitjorar: a crits, des d'on érem, va preguntar als seus companys de cua si algun d'ells sabia on queia l'avinguda Georges Cinquè i tots van fer que no unànimement. Un de més

desvergonyit que no pas els seus companys se'm va apropar i em va dir que feia vint-i-nou anys que era xofer de taxi a París i que aquella era la primera vegada que sentia parlar d'aquella avinguda. La vergonya se m'havia tornat irritació. Els vaig dir que potser sí que ells no la coneixien, però que jo tenia la seguretat que existia. Ho podia provar immediatament: de l'infern de l'americana vaig treure un sobre que duia l'encapçalament de l'oficina comercial de l'ambaixada. Deia: «Bureau Commercial de l'Ambassade de la République Espagnole - 13, Avenue Georges V, Paris VIII». Li vaig plantar el paper sota el nas mateix i s'hi hauria pogut mocar. El meu taxista va exclamar:

—Ah, ja ho entenc! Aquí ho diu ben clar: Avinguda Georges Cinc! Georges CINC, enteneu? D'on heu tret allò que dèieu —com ho dèieu?— ah, sí, cinquè!

La repetició del «cinquè» era exhilarant de cara al gremi de taxistes. Em vaig ficar dins el cotxe i escumejava de ràbia. Inevitablement vaig haver d'imaginar que si un francès —taxista o no— a la meua Barcelona m'hagués preguntat on era el carrer de Jaume U jo mai no hauria muntat un drama d'aquelles proporcions.

Per al taxista era evidentíssim que l'havia llogat un pastoret que parlava francès enxampurrat i al qual calia allisonar «sur le coup». Vam fer una volta impressionant per París, un tomb de vint-i-tants francs d'aquella època, i vaig veure d'esquitllentes un munt de places, carrers i monuments molts dels quals vaig retrobar setmanes més tard.

Vaig deixar uns papers en aquella oficina, en vaig recollir uns altres, i em van indicar que m'estatjaria en un hotel del carrer del Conservatoire —un hotel modestet, em van advertir amb sagaç oportunitat— i, quan sortia, al vestíbul vaig topar amb el meu amic Joaquim Ventalló, el director de «La Rambla» que, com ja he dit anteriorment, havia hagut de sortir de Barcelona per causa

de força major. El retrobament ens va alegrar i va resultar que no solament viuríem al mateix hotel —ell ja hi era instal·lat des de feia dies— sinó que compartiríem la cambra, que tenia dos llits bessons. I, encara, que ambdós dinaríem i soparíem al restaurant Chez André, del Faubourg de la Poissonnière; ell ja hi menjava i, segons que deia el bloc de cupons que m'acabaven de lliurar, ara també jo hi faria cap. Em va proposar d'anar a estirar un xic les cames si no estava massa cansat del viatge i asseure'ns a la terrassa de qualsevol bar i fer un aperitiu que fóra el pretext d'una llarga conversa. Podia deixar la maleta allí, a l'oficina comercial, i després passaríem a recollir-la.

—Coneixes bé París? —em va demanar.

Li vaig dir que aquella era la primera vegada que hi anava i el va enjoiar la idea de fer-me de guia d'una ciutat de la qual ell sabia totes les andoles. Em va dir que prenia gairebé diàriament un pernod amb l'Eugeni Xammar, un il·lustre vell amic nostre, i li vaig assegurar que em faria molt de goig reveure'l. Vam sortir i vam baixar per l'avinguda Georges Cinc i vam travessar el Sena pel pont de l'Alma. Davant nostre, cap a l'esquerra, hi havia un gran bastiment que em va fer la impressió que ja coneixia d'abans. Vaig preguntar:

—Què és això?

—Bromeges? És el Quai d'Orsay, l'estació per on has arribat!

En Ventalló es va fer un bon tip de riure amb la meva aventura amb el taxista purista de la llengua i em va dir que era equivalent a haver agafat un taxi a l'estació de França i haver demanat al xofer que em dugués al Born.

—I vols dir que hi hauríem anat passant per Pedralbes, oi?

—Si fa no fa.

—La mare que el va parir!

Aquesta nosa dita consciència

Al cap d'uns dies vaig decidir que faria tot sol la coneixença de París, pel meu compte, i ho vaig dir a en Ventalló. Em consta que l'experiment em va recompensar amb liberalitat i encara avui servo la certesa que poca gent deu haver conegut tan bé aquella ciutat en un espai de temps tan curt, d'un parell de mesos i una mica més. Em vaig servir d'una tècnica formidable, que em vaig empescar llavors mateix, i encara avui recomano amb vehemència: consistia a agafar el metro a l'atzar, baixar a una estació de «Correspondance» i pujar a un altre tren, i repetir l'operació dos o tres cops més. Aleshores estudiar bé el mapa que hi ha a cada estació, sortir a la superfície i tornar al centre sense pressa, mirant-ho tot golafrement, fent campana —si calia— a Chez André i menjant unes «crêpes suzette» de fortuna a qualsevol taulell que no fos massa suspecte. No cal dir com, per la banda de sota, m'havia familiaritzat amb el transport subterrani de la gran ciutat i m'havia fet farts de llegir aquell «Dubo-Dubon-Dubon-net», tossut com una lletania, pintat al llarg de tots els túnels. Em sabia de memòria tots els «Portillon automatique. Ne pas tenter de passer pendant la fermeture» i els «Au delà de cette limite aucun billet n'est valable», i una pila d'anuncis, sobretot els més enginyosos, com aquell que deia «Défense de fumer, même une Gitane», i que hom llegia a tots els vagons. Gràcies a la meva tafaneria innata (voldria que el títol de VIURE I VEURE la reflectís inexcusablement), em vaig ficar en unes estranyes botigues dividides en petits compartiments arrengrerats, de setanta per setanta centímetres amb parets de vidre gruixut, en els quals hi havia un prestatge amb diversos botons i un parell d'auriculars; seleccionaves d'un cartell-repertori la peça musical que volies escoltar, dipositaves una moneda en

una ranura, premies un dels botons i escoltaves la peça seleccionada. En aquells dies de l'any 1936 hi havia una cançó que feia furor, «Sombre Dimanche», melodramàtica fins a l'exasperació, amb un contingut ple de truculència tanguista. Era divertit d'entrar en aquella mena d'auditoris de públic limitat (de gambals) i veure, a través de les vidrieres que feien de compartiment, el rengle de persones que escoltaven i ploraven a llàgrima viva. Hauria estat un bon negoci vendre mocadors en aquells establiments i parlo, és clar, d'una època en què encara no s'havia inventat el kleenex.

La meva tècnica batxillera em va fer descobrir àrees senceres de París, places, parcs i racons insòlits. He parlat amb molta gent que diu que coneix bé la capital de França i mai no ha estat al cementiri del Père-Lachaise, ni s'ha passejat per les Buttes-Chaumont i ni tan sols no sap on queden ambdós formidables espais. Coneixia tots els racons de Battignoles i Clignancourt i Ménilmontant i encara mai no havia pujat a la Torre Eiffel. Em deixava anar guiat per l'instint —en Xammar deia que per l'olfacte— i era capaç de passar hores senceres al Louvre, davant la «Gioconda» (que en aquells temps no era emmurallada ni envitrinada i t'hi podies apropar i tocar les clivelles de la pintura, si eres afecte a manuclejar o, més aviat, a potinejar) i davallava de l'èxtasi quan un conserge em tustava suament el muscle i em deia que ja era hora de tancar el museu. I, eclèctic com sóc, això mateix m'esdevenia un altre dia amb la «Victòria de Samotràcia», i encara un altre amb les «Banyistes» de Fragonard, peces d'art que no em deixaven sentir la discreta campaneta que aleshores avisava l'hora de clausura.

L'Eugeni Xammar era el cap de premsa de l'ambaixada de la República. Anava per París amb un petit Opel descapotable i duia plaques diplomàtiques. Amb ell com a guia —ningú no n'hauria aconseguit cap altre de tan formidable—, m'ensenyava insospitats racons de la ciutat, totalment verges de postal turística, sensacionals punts de mira o monuments que

probablement amb la meua tècnica m'hauria perdut. Un dia pujàvem pels Champs Elysées i amb el seu automòbil va fer una rascadeta insignificant a un altre, també descapotable i descapotat, elegantíssim, pintat d'un blanc insolent, tan insolent com el seu conductor, segons que vam poder comprovar de seguida. Va baixar del cotxe fet un monstre i en Xammar va mirar de calmar aquell jove pixaví:

—«Écoutez, mon ami/»

El gomós el va interrompre grollerament:

—«D'abord, ja ne suis pas votre ami!»

El jovencell gastava molta fatxenda però no sabia amb qui es jugava els quartos. En Xammar va exclamar, desolat, braços caiguts:

—«Quel dommage, monsieur! Parce que, dans ce cas, je vous emmerde!»

Ja s'havia format una rotllana xafardera i l'eminent periodista, impertorbable, em va dir:

—Au, puja. Anem.

Va arrencar obrint-se pas entre els badocs i l'estupor del pixapolit.

—S'ha apuntat la matrícula del teu cotxe —li vaig dir.

—S'hi farà repicar, tu! Li anava a oferir encarregar-me de fer-li adobar la rascadeta, que no ha estat res, i ja has vist com s'ha posat! Tot això s'ha perdut! Duc plaques diplomàtiques i tinc immunitat. Per petita que sigui l'acció que el xitxarel·lo vulgui emprendre contra meu, França ha de fer un suplicatori a les corts de la República i únicament pot iniciar l'acció legal prèvia aquesta

formalitat. ¿T'imagines, un suplicatori a les corts en les condicions actuals i per una infracció de trànsit? Està ben llest, pobrissó!

El restaurant on dinàvem en Ventalló i jo semblava una tendra estampa supervivent de la «Belle Époque». Hi teníem reservada una taula i hi fèiem els nostres àpats, convingut que mai un no esperaria l'altre: entràvem Chez André i ens entaulàvem. La nostra taula era en aigües territorials d'un cambrer que, naturalment, sempre ens servia. Un dels dies que jo havia arribat primer, el nostre home em va allargar la carta de plats. Jo, que habitualment tinc molt bona memòria, sobtadament travesso unes llacunes estranyíssimes. Aquell dia se me'n va presentar una mentre llegia el menú i vaig haver de preguntar:

—«Soupe de vermicelle? Qu'est-ce que c'est, vermicelle?»

El nostre cambrer, gairebé paternal, em va explicar:

—«C'est une pâte à potage, en forme de fils très fins, comme macaroni, vous savez, mais plus mince/»

Sembla mentida com s'afua la comprensió quan les coses han estat ben explicades. Gairebé el vaig interrompre amb la meva bombeta encesa:

—«Ah, oui, je sais!» Fideus!

En Joaquim Ventalló va arribar uns quinze minuts més tard (jo ja anava per les postres). Es va asseure, va desplegar el tovalló i va llegir la carta. Va preguntar al cambrer, que esperava la comanda dempeus al seu costat:

—«Vermicelle? Q'est-ce que c'est, vermicelle?»

El nostre home, que també tenia bona memòria, va fer:

—Fideus.

En Ventalló el va guaitar amb els ulls de contemplar marcians. Va exclamar:

—I ara! Parleu català? Mai no ens ho havíeu dit. ¿Coneixeu Catalunya, heu treballat allí baix, potser?

El mosso va clavar els ulls a terra i va mormolejar:

—«Comment, monsieur?»

En Ventalló es va voler cerciorar que no havia sentit audicions i em va interrogar:

—No m'ha dit «fideus» en català?

—Sí, però ha estat cosa meva. Jo li he ensenyat la paraula.

***

L'aventura de París m'apassionava i l'engrescament tenia relació directa amb la pila d'experiències que acumulava dia rere dia. Però, en el fons, mai no em podia alliberar d'uns pensaments obsessius: havia esclatat una guerra, el sollevament dels militars s'havia traduït en una lluita civil i la meva gent —vull dir la gent com jo— se n'havia anat a combatre als fronts creats en els indrets d'encontre de la República amb els rebels. Ara, romandre a París equivalia a desertar, però aquest era un verb maleït i ja havia comprovat que hom no el podia conjugar car congriava esgarrifoses maltempsades. Cap dels connacionals que residia a París no acceptava el terme i sovint trobava gent que em deia que «desertar» hauria significat abandonar Catalunya, i que ells no havien deixat enrere el seu país net, sinó subjugat per gent forastera, uns partits i uns sindicats estrangers, un fer aliè que s'havia convertit en amo i senyor de Catalunya, des de la qual menava una guerra absurda i una revolució social extemporània i

manicomial, que caminava de bracet amb un estremidor desbordament de venjances sanguinàries perquè sí, pel pur plaer morbós de la sang.

Vaig tenir una llarga conversa amb un jove matrimoni inconegut, amb el qual havia coincidit al vestíbul d'un cinema dels bulevards, mirant els fotogrames exposats. El fet que emetessin en català els seus comentaris m'autoritzava a ficar-me on no em demanaven. Vam entrar a un cafè i em van explicar que s'havien pogut escapar pel gruix d'un través de dit, que ell dirigia una petita fàbrica tèxtil a Granollers i que l'atzar el va ajudar a fugir quan acabaven d'assassinar son pare, amo de l'empresa.

—Un sant baró —va dir, llagrimejant, la jove senyora. Era pecat voler-li mal.

(Aleshores em vaig adonar que anava endolada i que la corbata del marit també era negra.)

Aquell matrimoni em va encolomar una sessió de derrotisme corrosiu que va operar damunt meu en una direcció totalment contrària a la pretesa per la jove parella d'interlocutors. Me'n vaig separar malhumorat i me'n vaig anar cap a la Cité. Vaig seure contemplant el riu durant tres o quatre hores fins que la suau fresca del capvespre em va fer tornar a la realitat. Quan pujava l'escaleta de l'hotel el gosset pequinès cec del propietari em va escometre i em va mossegar el turmell. Me'n vaig deseixir amb una bona puntada de l'altre peu i de seguida em vaig adonar que era una guitza-transferència: no anava per al pobrissó gos orb sinó per al matrimoni granollerí, que queixalava més fort. Els grinyols, però, els va deixar anar el pequinès si fa no fa minusvàlid. Als quals es va afegir l'amo de l'hotel:

—«Quelle vilaine façon d'agir avec un pauvre toutou aveugle!»

M'havien arribat notícies que el meu germà petit, en Raimon, havia tornat de la fracassada expedició a Mallorca i se n'havia

anat al front d'Aragó i allò era un altre factor punyent que havia d'afegir a la meva inconfortabilitat, cada cop més aguda a mesura que passaven els dies. Sentia que prendre la decisió de restar a París a veure venir era com entrar a la botiga del tatuador; era un determini que em deixaria una marca indeleble, com aquella e d'esclau que els colonitzadors espanyols marcaven amb foc al front dels mexicans: jo hi duria una tràgica de de desertor enllaçada amb el gargot d'una ce de covard.

El diumenge, dia 27 de setembre del 1936, en Joaquim Ventalló i jo érem a la nostra cambra de l'Hotel Lima, carrer del Conservatoire, París, X. Ja feia dues o tres setmanes que observàvem aquell costum dominical: l'amo de l'hotel ens feia pujar «Le Matin», ens el repartíem i el llegíem sibaríticament asseguts en els nostres llits. Després intercanviàvem les meitats.

En la que m'havia tocat hi havia una notícia que m'afectava directament: la República havia mobilitzat la lleva de l'any 1934, el del meu servei militar. Ara ja no tenia cap més excusa que enganyés els altres i a mi mateix i ho vaig dir al meu company Ventalló:

—Mira això, Quim! Me n'hi vaig!

—Ets boig!

—Encara no. Però m'hi tornaria aviat. Cap desgràcia no podria ser pitjor que aquesta de defugir un deure.

—N'hi ha una de més dolenta: que hi vagis i et pelin!

—És evident. Però també fóra possible d'anar-hi i que no em matessin. Aquestes coses van a parts iguals.

Era perfectament natural que entre el meu director i jo hi hagués discrepàncies: ens portem tretze anys de diferència i sempre ha estat imposible que un home de trenta-set anys comparteixi la

urent febreta d'un altre de vint-i-quatre. Un ja navega en la maduresa i l'altre acaba d'abandonar l'adolescència i encara no ha après de renunciar-hi. Com tampoc l'Eugeni Xammar, que aleshores tenia quaranta-vuit anys, no anava d'acord amb les meves decisions. Ni amb totes les d'en Ventalló.

L'assenyada rauxa

Em va acaparar tota la resta d'aquell diumenge meditar a fons què faria. Quan tornàvem de sopar —no de Chez André, que feia festa, sinó d'una taverna qualsevol— vaig dir a en Quim:

—Demà torno a Catalunya, ja ho he decidit. A primera hora del matí aniré a reservar el bitllet del tren i a veure l'horari.

—Pensa-t'hi bé, no et precipitis.

—No gens, Quim: ho he rumiat des de fa dies. I això del diari d'avui ha fet la balançada.

El meu company no hi anava d'acord i trobava massa precipitat el meu determini. Solament em parlava dels perills i els magnificava, perquè en Ventalló sempre ha tingut tendència a veure les coses des del caire menys falaguer. De tota manera, l'endemà a les vuit del vespre era amb mi al Quai d'Orsay i quan ja havien anunciat la imminent arrencada del tren i ens vam abraçar, els ulls li espurnejaven. Em va impressionar perquè és un d'aquells homes capaços de no exterioritzar res que no vulgui i jo m'havia avesat al seu hermetisme, sovint rere una màscara de somriure que no diu ni sí ni no, ni blanc ni negre.

Vaig arribar a Barcelona el dimarts, 29 de setembre. Vaig entrar per Portbou sense encallar-me en cap dels tràmits ni descobrir

obstacles ni indicis. Ni vaig sentir que diguessin Paco a cap dels carrabiners i m'hauria agradat si no de conèixer-lo, almenys de reconèixer-lo.

No havia avisat ningú. A la parada de l'estació de França no hi havia cap taxi i vaig agafar el tramvia per anar a casa. El meu pare, la Glòria i la Rosa van tenir una gran sorpresa quan vaig trucar a la porta del pis i em van obrir. En Raimon havia tornat de Mallorca i ara era al front d'Aragó, però no sabien on puix que encara no els havia escrit. L'Arcadi havia abandonat el sanatori del Montseny i ara treballava amb el seu amic Vilarrúbia, semblava que en alguna organització de proveïments per als combatents. Passava dies sencers sense aterrar a casa. El meu pare treballava a «La Publicitat» i gairebé no sortia de la impremta, al carrer de Barberà; segons que vaig deduir, hi havia alguna nit de bombardeig aeri que ell havia fet el diari pràcticament tot sol, sense ningú més de la redacció i amb un elementalíssim equip humà d'impremta, en un local que treballava precàriament entre les llargues pauses del corrent elèctric tallat.

Els bombardeigs aeris eren quotidians. Davant de casa hi havia una construcció d'una sola planta senyorejada per una reproducció de l'estàtua de la Llibertat i era a cal drapaire Cazenave. Aquell era el refugi antiaeri del barri. Quan hi havia alarma, la gent s'entaforava entre les bales de draps premsats i allí romanien arraulits, sense pensar que les bombes queien de dalt i només havien de travessar un sostre d'uralita. Una nit, molt més endavant —l'any 1938—, hi vaig baixar amb les meves germanes i vaig treure una impressió desoladora d'aquella horripilant indefensió, puix que aleshores ja tenia experiència bèl·lica i —si val l'expressió— ja hi entenia una mica.

Vaig deixar a casa les efusions i la maleta i me'n vaig anar a la caserna d'Intendència on havia fet una part del meu servei militar, darrera el Parc de la Ciutadella. L'ordre d'incorporació que

jo havia llegit a «Le Matin» deia que els mobilitzats s'havien de presentar a l'establiment militar on havien servit quan havia estat cridada llur lleva. El milicià que feia guàrdia a la porta, en una garita que jo mateix havia ocupat desenes i més desenes d'hores inacabables, em va preguntar a quina branca de la CNT pertanyia i quan li vaig dir que a no cap, que el meu Sindicat de Dibuixants i el de Periodisme eren de la UGT, em va mirar amb una curiosa mescla de menyspreu i llàstima i em va aconsellar d'anar a investigar a la meva organització. Va afegir que aquella caserna havia estat ocupada per la CNT i quan li vaig dir que l'ordre ministerial disposava que...

—Bé estàs prou carregat de punyetes, company! No saps ni en quin món vius! Ordres ministerials i tota l'hòstia! —i se'm va girar d'esquena, per tal d'indicar-mé clarament que aquella conversa ja s'havia acabat.

Me'n vaig anar a «La Rambla». El qualificatiu més benèvol que em van atorgar els meus vells companys va ser d'idiota quan els vaig dir que m'havia presentat a la meva caserna i que l'havia trobada en mans de la CNT. Això deixat de banda, em van fer una rebuda molt cordial i de seguida tots es van posar a explicar-me coses i a preguntar-me'n d'altres. En el garbuix d'interrogatori vaig observar una certa curiositat morbosa respecte al director titular del diari —encara ho era de dret—, en Joaquim Ventalló. La sorna latent en certes inquisicions no era prou per a una actitud meva contundent; ells, els companys, sabien prou bé com jo mai no havia tolerat que hom malparlés dels amics. Admetia —i jo mateix practicava— la ironia que, en aquells termes benignes, mai no ultrapassava els límits i no es convertia en una arma. Però la seva capacitat feridora no depenia de l'arma en si mateixa sinó de qui —i com— l'esgrima i en el cas d'en Ventalló, ni aquesta modalitat de maneig del floret verbal no era vàlida. Ara dirigia el diari en Lluís Aymamí i Baudina, que abans n'havia estat el redactor en cap. I de seguida vaig veure que l'autèntic factòtum era l'Ernest Guasp i Garcia, un home d'Alzira ja

aclimatat a Barcelona des de feia molts anys. En diversos aspectes —i sobretot en els ideològics— en Guasp em feia més por que una pedregada (és una frase feta: de debò les calamarsades mai no m'han inquietat); en canvi, políticament m'aterria perquè era insegur, superficial, fluctuant i inconstant. Ara s'havia convertit en l'home fort del PSUC a la redacció de «La Rambla» i la seva adscripció al socialisme marxista i leninista havia estat tan sobtada i tan radical que feia arrufar el nas. El coneixia prou: havíem treballat plegats a «El be negre», a «La Rambla» i a «L'Esquella de la Torratxa». En honor meu va disposar que tots els redactors presents cantessin l'himne de «La Rambla» i els va arrencar al llarg de la gran taula col·lectiva. Per a un que venia de fora era un espectacle tètric. Amb la música d'una antiga cançó popular pornogràfica («Si n'eren tres donzelletes, totes filles de Can Lleps») havia fet una lletra senzillament tenebrosa. I la panoràmica dels periodistes cantant la monumental bacinada encara avui em ruboritza, i això que jo solament era l'oient. Deien:

Els que penquen a «La Rambla» han format un batalló i s'ajunten cada dia per aprendre la instrucció. En Caravaca és comissari i en Busquets és l'instructor, en Matalonga es lleva d'hora i fins forma el director. Per quan vinguin els feixistes estarem tots preparats i qui tingui por que marxi, que no en volem de cagats!

La paròdia de la vella cançó catalana tenia el segell personal d'en Guasp, que jo coneixia prou bé gràcies als versos que escrivia per a «El be negre» (pàgina 2), quan escarnien «El relicario» o altres peces del gènere, algunes imitacions de les quals eren notablement reeixides. I també el delataven unes certes peculiaritats d'estil que quan es presentaven a «El be negre» hom esmenava habitualment. Incorreccions que jo, que venia de fora i no tenia aquella ardència combativa, advertia tot seguit, com la gran incongruència de fer una unitat tàctica com és ara el batalló amb una dotzena de persones, (inobjectable presa com a llicència poètica) o allò altre, quasi analfabet, d'«aprendre la

instrucció» (i perquè no instruir l'aprenentatge?, vaig pensar) i encara allò de més enllà, derrotista per definició, de «per quan vinguin els feixistes». Eren lamentables l'himne, l'actuació coral i l'aire viciat. I, ara que ja han passat els anys i en tinc proves, puc afirmar que ni un de sol dels cantaires d'aquella sessió no va fer la guerra: tots ells es van emboscar, o fugir, o els va sortir una importantíssima feina a reraguarda. Quan ja havien acabat de cantar vam tornar a fer grossa tertúlia i en Pere Matalonga va voler saber què pensava fer. L'anguniejava que jo fos altra vegada a la gola del llop —van ser paraules seves— i ara, en aquell moment, ja no podia reclamar ajut a cap institució ni a ningú. Dibuixava un quadre sinistre i no planyia pas les tintes més ombrívoles. El vaig interrompre amb la manifestació del meu determini:

—Avui mateix, aquesta tarda, aniré al Casal Carles Marx i miraré d'inscriure'm com a voluntari, com a soldat —vaig recalcar—, amb la idea de marxar de seguida cap al front.

Van debatre llargament si era una decisió encertada o catastròfica —algú la va qualificar de suïcida— i vaig deixar que s'esplaiessin tant com els abellís: res no em faria canviar d'idea. A la tarda, efectivament, vaig anar al local del partit, al Passeig de Gràcia, i en Víctor Colomer, amb prou feines refet de la sorpresa de reveure'm, va trobar que havia pres un bon determini: el PSUC tenia diverses unitats al front i enlloc més no estaria tan segur com entre la gent del partit, puix que una entesa mai no formulada però ben viva establia un considerable respecte entre les unitats combatents a despit de llurs diferències ideològiques. Això, aleshores: posteriorment hi va haver substancials canvis d'actitud.

En Víctor em va indicar com a camí més curt i més directe de cara a la incorporació l'allistament al meu Radi, el nucli urbà al qual pertanyia, al carrer de Mendizábal; tenia la impressió d'haver-hi anat una sola vegada i vaig haver de demanar

l'adreça. Quan vaig tornar de l'exili i hi vaig voler passar pel davant, em vaig trobar que al carrer de Mendizábal li havien canviat el nom. Era lògic que el franquisme no hagués volgut conservar una via dedicada a l'home fort de la desamortització dels béns dels ordes religiosos (admès que algú hagués tingut memòria de qui era Mendizábal, exigua probabilitat com si avui preguntéssim qui era el Conde del Asalto o el Marqués del Duero), però de tota manera destarotava que hagués estat substituït pel d'aquella «Junta de Comercio» de l'any 1758 que, aquí caic i allà m'aixeco, s'havia esforçat a ser tan poc botiflera com fos possible.